

ДИСКУРС ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В ОПТИЦІ АГРАРНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

У статті розглянуті методологічні ресурси аграрної соціології у дослідженні соціальної проблематики децентралізації на селі. Підкреслюється важливість професійної уваги аграрної соціології до численних соціальних складових децентралізації. У дослідженні акцентується увага на своєрідності сільського соціуму, що має всі ознаки традиційного співтовариства, характеристики та властивості якого накладають свій відбиток на процеси децентралізації і створення об'єднаних громад. Запропоновано аналіз соціальної структури села, здійснений через визначення та розкриття особливостей соціальних груп. Вказано на різноманітність сприйняття результатів децентралізації цими соціальними групами. Виокремлено соціальні групи, що є агентами модернізації. Наголошено на можливому затриманні ходу перебудови через ігнорування владою об'єктивних потреб традиційного співтовариства.

Ключові слова: децентралізація, аграрна соціологія, соціальні групи, традиційне співтовариство, соціальна структура села, об'єднана територіальна громада.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Децентралізація влади – одна з реформ, що відбуваються в Україні. Децентралізація здійснюється на декількох рівнях. Найнижчий рівень децентралізації розташований у сільській місцевості. Отже, цілком природно розглянути соціальні аспекти реформування влади на селі в рамках аграрної соціології. Вочевидь крім політичних, економічних, управлінських аспектів децентралізації мають велике значення соціальні її аспекти. Серед соціальних аспектів децентралізації на селі слід зазначити зміни в організації медичного забезпечення та навчання дітей, покращення соціальної інфраструктури та соціального забезпечення, переструктурування територіальної ідентифікації, зміни системи місцевої влади, зменшення соціальної диференціації місцевих громад тощо. Соціальний контекст також наявний у економічних, політичних, управлінських та інших аспектах діяльності новостворених громад. Вкрай важливе ставлення селян до перемін, що відбуваються в результаті децентралізації. Численні соціальні аспекти децентралізації мають бути у сфері професійної уваги соціології.

Завдання статті – розглянути методологічні ресурси аграрної соціології для вивчення соціальних аспектів децентралізації на селі.

Обговорення проблем децентралізації в Україні. Економічні, правові, управлінські, політичні аспекти децентралізації вивчають в Україні Г. Атаманчук, В. Авер'янов, Т. Бабан, В. Бакуменка, В. Гройсман, Т. Забейворота, Г. Коваленко, Л. Мельничук, В. Толкованов, А. Ткачук, С. Романюк, Ю. Сурмін, М. Пухтинський та ін. Серед авторів, що обговорюють проблеми децентралізації переважають фахівці з державного управління. На соціальні аспекти децентралізації звертають увагу А. Ашурбеков, Ф. Хрустальов [1]. Регулярно здійснюють опитування громадської думки стосовно децентралізації Київський міжнародний інститут соціології та Центр «Соціальні індикатори» [2], [3].

Проблемне поле аграрної соціології включає питання соціальної структури села, особливості соціальної організації сільської громади, специфіку різних типів аграрних спільнот, соціальні відносини на селі, ментальність та соціальні типи селян, особливості традиційного суспільства, соціальну поведінку селян, громадську думку на селі, відмінність між містом та селом і подолання цих відмінностей, соціальні механізми реформ та інших перетворень на селі тощо.

Сільське співтовариство з соціологічної точки зору трактується як соціум традиційного суспільства. Хоча розвиток суспільства пом'якшив класичні характеристики традиційного суспільства, все ж його властивості ще внутрішньо визначають особливості соціальної організації села. Заклав основи соціологічної теорії традиційного суспільства класик соціологічної думки німецький соціолог Фердинанд Тьоніс. Його розрізнення громади і суспільства (за його термінологією: *гемайншафт* і *гезельшафт*) дає уявлення про специфіку сільського співтовариства у зіставленні з міським співтовариством.

Характеристики та властивості традиційного співтовариства накладають свій відбиток на процеси децентралізації і створення об'єднаних громад.

Традиційне суспільство не без конфлікту сприймає виклики реформ, зміни хворобливо переломлюються в середовищі традиційного суспільства. Реформа сприймається як вторгнення зверху в традиційний уклад сільського життя. Перебудови відчуються жителями села не як результат еволюційних змін усередині сільській організації, а як нав'язані владою зміни в звичному життєвому укладі. У соціальних мережах помітне незадоволення заможних громад об'єднанням з бідними громадами. Якщо мова йде про добровільність, то заможні громади бажають об'єднуватись тільки з такими ж заможними громадами. Якщо влада нав'язує їм об'єднуватись з бідною громадою, то таке об'єднання вже не є добровільним, тим самим

порушується одне з важливих засад децентралізації, яке закріплене відповідним законом [4].

Соціальній організації сільської спільноти властива общинність. Об'єднання громад йде врозріз з принципом общинності. Для общинності характерні сусідські відносини, а нове співтовариство об'єднаної громади вже не може бути сусідським. Це риса міської спільноти. Сільський житель не може долучити до своєї общинної свідомості чужу спільність сусідніх сіл.

Велике значення для реалізації реформ має ставлення до них різних категорій сільських жителів. І тут важливо враховувати соціальну структуру села.

Соціальна структура села обумовлює різне сприйняття реформ різними соціальними групами сільської спільноти.

Основними компонентами соціальної структури села є наступні соціальні групи:

1. Фермери – дрібні і середні власники (орендарі) землі, що здійснюють самостійну господарську діяльність на ринкових засадах. Вони можуть мати невелику кількість найнятих працівників на постійній основі і сезонних працівників. Вони самі зі своїми членами сім'ї ведуть господарську діяльність.

2. Наймані працівники – мешканці села, сезонні наймані працівники – мешканці інших поселень. Тут є велика різниця, адже жителі села є членами сільської громади, а жителі інших поселень випадають з кола сільської громади.

3. Одноосібники. Сільські жителі, які ведуть господарську діяльність без найманих працівників. Їх включення в ринкові відносини є обмеженим безпосередніми потребами сім'ї. Вони в основному ведуть натуральне господарство і продають надлишки сільськогосподарської продукції для забезпечення потреб дітей, телеування та інших особистих потреб (наприклад, покупки мобільного телефону та іншої сучасної техніки, підручників та одягу для дітей та ін.)

4. Заробітчани – жителі села, що від'їжджають на заробітки з села, суб'єкти маятникової сільської-міської міграції.

5. Дачники – міські жителі, що живуть у межах території сільської громади.

6. Сільська інтелігенція: вчителі, лікарі, зоотехніки, ветеринари та ін.

7. Представники місцевої влади: старости, голови об'єднаних громад, члени сільради, працівники поліції.

8. Представники аграрного бізнесу. Це можуть бути як сільські жителі, так і городяни, дистанційно представлені своїми адміністраторами, менеджерами.

9. Пенсіонери, чия пенсія є важливим компонентом сімейного бюджету.

10. Жителі села, що займаються виключно натуральним господарством.

Відповідно до характеру праці можна виділити наступні категорії: механізатори, працівники простої, ручної сільськогосподарської праці, працівники розумової праці, управлінські працівники, службовці.

Соціально-демографічні критерії соціального структурування – це стать і вік. Відповідно, соціально-демографічними групами є жінки, чоловіки, молодь, жителі середнього віку, літні мешканці села.

Критеріями соціальної диференціації є джерела доходу (продаж сільгосппродукції, пенсія, зарплата бюджетників, зарплата найманих працівників, додаткова вартість), становище у владній вертикалі, характер власності на землю та інші засоби виробництва, характер праці.

Соціальне становище, статус сільського жителя може визначатися не одним критерієм, а їх сукупністю.

Реформа децентралізації є одним з механізмів модернізації традиційного суспільства, надання йому рис модерного суспільства.

Агентами модернізації на селі є заробітчани, сільська інтелігенція, освічена молодь, старші школярі, представники аграрного бізнесу, представники влади.

Існує декілька різновидів децентралізації залежно від типу критеріїв. В Україні відбувається на селі територіальна децентралізація, згідно з якою певній територіальній громаді закон надає повноваження самостійно розпоряджатися певною частиною податків та ухвалювати рішення стосовно її життєдіяльності.

Польський дослідник Є. Рушковський вказує наступні різновиди територіальної децентралізації: 1. Децентралізація політична – відповідний устрій, який визначає правовий статус органів місцевого самоврядування та походить від специфічного способу формування цих органів. 2. Децентралізація адміністративна – наявність у органів місцевого самоврядування певних завдань, функцій, виконання яких спрямовано на задоволення суспільних потреб у межах відповідної території. 3. Децентралізація фінансова передбачає наявність фінансових засобів і означає здійснення правотворчих дій щодо володіння, користування і розпорядження фінансовими ресурсами, які перебувають у власності громад [5].

Аграрна соціологія розглядає також загальнотеоретичні положення у їх застосуванні для потреб аналізу аграрних спільнот.

Сучасна соціологічна доктрина має одне з актуальних методологічних завдань, яке полягає у відображенні в логічних схемах розвитку суспільного організму цілісної складноорганізованої системи [6]. Вихідним у розумінні суті процесів соціальних змін є положення про те, що людське суспільство є динамічним, складним та системно організованим.

З загальнотеоретичної точки зору децентралізація є соціальним процесом. Оскільки однією з головних умов існування будь якого соціуму є рух, то процесуальність – головна ознака постійно рухомої, змінної і водночас такої, яка зберігає свою певну постійність, соціальної організації.

У перекладі з латині «процес» – це проходження, просування; визначається як закономірна, послідовна зміна явища.

Соціальний процес здійснюється під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, має стійкий порядок взаємодії своїх компонентів, тривалість у часі і спрямованість до певного стану об'єкта. Кожен соціальний процес охоплює декілька стадій, які відрізняються за змістом і механізмами, способами взаємозв'язку його компонентів і які визначають напрями, темпи розвитку на даній стадії. Найважливішими рисами соціальних процесів є їх загальність і зв'язок із суб'єктом, який здійснює процес. Ніщо не може відбуватись у суспільстві поза соціальним процесом. Функціонування і розвиток суспільства відбуваються в різних формах соціальних процесів, які характеризують суб'єктно-об'єктні зв'язки і відносини у всіх сферах діяльності людей [7].

Суб'єктом процесу децентралізації є сільська громада, а не окрема людина. Завдяки перерозподілу влади та бюджетних коштів на користь первинних громад, підвищується їх суб'єктність.

Сам соціальний процес – не що інше, як розгортання потенціалу особистості, утвердження в системі суспільних відносин ролі й статусу соціальних груп, класів, етнічних та інших соціальних спільнот, способу життя людей. У наукових колах існує думка, що про соціологію як науку можна говорити тільки тоді, коли соціальні явища розглядають не як «речі», а як процес, а сама система соціологічного знання формується на базі розуміння закономірностей змін, дій історичних суб'єктів, які здійснюють соціальні процеси. Тож саме процесуальність створення об'єднаних громад та децентралізація має бути в центрі уваги аграрної соціології децентралізації.

Недостатня зрілість, несформованість сільської громади як суб'єкта децентралізації, відсутність у неї необхідного політичного досвіду, культури, професіоналізму впливають на характер здійснення соціального процесу децентралізації, соціальну організацію об'єднаної громади і, врешті, на якість життя селян.

Така риса соціального процесу, як зв'язок із суб'єктом, який його здійснює, дає змогу реально бачити діючого суб'єкта (тобто дає змогу уникнути безликості соціальних процесів), визначити форми і методи прискорення, гальмування чи нейтралізації соціальних процесів. Всі перетворення в суспільстві, в його елементах, зміни потенціалу особистості є причиною і наслідком соціальних процесів як історичної практики людей.

Виходячи із загальнотеоретичної позиції, що ступінь зрілості й сформованості соціального процесу характеризує рівень розвитку суспільства, можна стверджувати, що здатність до зростання якісних показників процесів децентралізації буде характеризувати загальну здатність українського суспільства до успіху у соціальних перетвореннях.

Важливе завдання аграрної соціології щодо вивчення соціальних процесів децентралізації полягає в оцінці їх стану, виявленні проблем і суперечностей розвитку, глибини і ґрунтовності зв'язків, взаємодії з соціальною організацією громад, суб'єктом децентралізації та іншими соціальними процесами. Це важливо для прогнозування і розвитку соціальних процесів децентралізації, вироблення гіпотез, обґрунтування концепцій подолання досягнутої межі (стану) процесу децентралізації.

Соціологічна доктрина, спираючись на фундаментальні постулати, формує знання, досвід і вміння знаходити рішення, виробляти рекомендації щодо свідомого подолання певної межі в конкретному соціальному процесі. База такого знання – теорія певного соціального процесу, яка розкриває закони і тенденції його розвитку, а також соціологічне вивчення практики його розгортання [8]. Тож аграрна соціологія має на меті у вивченні децентралізації виявляти чинники, що впливають на досягнення мети реформ.

Слід розуміти, що кінцевою метою децентралізації є створення гідних умов для життєдіяльності людини на селі. Тож форми і методи здійснення децентралізації повинні відповідати її меті. Макіавелівська теза, що мета виправдовує методи, не повинна втілюватись у реалії соціальних реформ на селі.

Процеси децентралізації, які охопили майже усі європейські країни у другій половині минулого сторіччя, неминуче поширюючись,

розповсюджуються на все більші території. Як соціально-політичне явище, підтримане законодавцем, децентралізація в Україні увійшла в активну стадію у 2014 році [9], [10].

У рамках децентралізації вкрай важливо враховувати її соціальні наслідки. У літературі відзначено наступні соціальні аспекти децентралізації:

- підвищення рівня взаємодії соціальних акторів, що беруть участь у соціальному управлінні регіоном;
- поліпшення роботи з кадрами. Кадровий фактор акцентує увагу на ролі людей в організації, на адекватному сприйнятті реформи;
- спрямованість децентралізації на задоволення соціальних потреб людей. Влада розробляє та реалізує проекти, кінцевим споживачем якого є люди;
- підвищення якості надання освітніх та медичних послуг;
- покращення кооперації та зміцнення консолідації членів громад;
- детінізація бізнесу та її моральні наслідки, які полягають у зміцненні соціальної відповідальності бізнесу;
- соціально-політичною вигодою децентралізації є політична присутність влади на місцях. Реформа закріплює взаємодію між владою та громадянами [1, 134].

Одним з аспектів, що притаманні створенню об'єднаних громад, є різниця наслідків об'єднання для жінок та чоловіків. У зв'язку з цим нагальним стало вивчення проблем гендерної рівності у цьому реформуванні суспільства. При цьому необхідно особливо підкреслити, що рух до гендерної рівності в цій сфері зовсім не означає заміни жіночих позицій на чоловічі, і навпаки, а передбачає здатність кожного суб'єкта створених ОТГ незалежно від статі зрозуміти існуючі проблеми соціального порядку від освіти і охорони здоров'я до забезпечення соціальної безпеки і розвитку громадян тощо.

Висновки. Реальний стан розвитку українського суспільства обумовлює нагальну необхідність перетворень, однак влада, реалізуючи процеси децентралізації, проігнорувала об'єктивні потреби традиційного співтовариства, принципи його життєдіяльності, специфіку соціальної організації. Результатом таких прорахунків може стати не тільки затримання ходу перебудови, а й поширення негативних настроїв серед населення. Застосування методологічних ресурсів аграрної соціології для вивчення соціальних аспектів децентралізації на селі дасть змогу визначитись з подальшими заходами реорганізації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хрустальов Ф.С., Ашурбеков А. Соціологічний супровід процесів децентралізації // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – 2018. – Випуск 78. – С.131-138.
2. Звіт: Третє щорічне соціологічне дослідження «Децентралізація та реформа місцевого самоврядування» - [Електронний документ] – Адреса пошуку - <http://www.slg-coe.org.ua/p13513/>
3. Підтримку децентралізації підтвердила соціологія - [Електронний документ] – Адреса пошуку - <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/pidtrimku-decentralizaciyi-pidtvrdila-sociologiya-gennadij-zubko>
4. Про добровільне об'єднання територіальних громад: закон України від 05.02.2015 р. № № 157-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – №13. – Ст.91.
5. Kosikowski C., Ruśkowski E. (Eds.). (2006). *Finanse publiczne a prawo finansowe*. Wyd. 2. [Public finance and financial law. Ed. 2]. Warszawa: Dom wydawniczy ABC, p. 163 [in Polish].
6. Бех В.П. Социальный организм : философско–методологический анализ / В.П. Бех. – Запорожье: «Тандем – У», 1998. – 186 с.
7. Scott J. W. Gender: A Useful Category of Historical Analysis//*American Historical Review*. 1986. Vol. 91. 5. P. 1053-1075.
8. Соціологія : Підручник. / [Н.П.Осипова, В.І.Астахова, В.Д.Воднік та ін.; За ред. Н.П.Осипової] — К.: Юрінком Інтер, 2003. – 335 с.
9. Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади від 01.04.2014 р.: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р // Офіційний вісник України. – 2014. – №30. –Ст.831.
10. Про співробітництво територіальних громад: закон України від 17.06.2014 р. № № 1508-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – №34. – Ст.1167.

Зеленкевич Л. Дискурс децентрализации в оптике аграрной социологии.

В статье рассмотрены методологические ресурсы аграрной социологии в исследовании социальной проблематики децентрализации в селе. Подчеркивается важность профессиональной внимания аграрной социологии к многочисленным социальным составляющим децентрализации.

В исследовании акцентируется внимание на своеобразии сельского социума, имеющего все признаки традиционного сообщества, характеристики и свойства которого накладывают свой отпечаток на процессы децентрализации и создания объединенных общин.

Проведен анализ социальной структуры села, осуществленный посредством определения и раскрытия особенностей социальных групп. Указано на разнообразие восприятия результатов децентрализации данными социальными группами. Выделены социальные группы, выступающие в качестве агентов модернизации.

Делается вывод о возможном задержании хода перестройки из-за игнорирования властью объективно существующих потребностей традиционного сообщества.

Ключевые слова: децентрализация, аграрная социология, социальные группы, традиционное общество, социальная структура села, объединенная территориальная община.

Zelenkevich L. Discussion of decentralization in the agricultural sociology options.

The article deals with the methodological resources of agrarian sociology in the study of social problems of decentralization in the countryside. Emphasizes the importance of professional attention of agrarian sociology to the numerous social components of decentralization.

The author emphasizes the importance of the professional attention of sociology to the numerous social components of decentralization. It follows that the problem field of agrarian sociology in the context of these processes of transformation of society should cover the issues of the social structure of the village, the peculiarities of the social organization of the rural community, the specifics of the various types of agrarian communities, social relations in the countryside, the mentality and social types of peasants, the peculiarities of the traditional society, peasant behavior, public opinion in the countryside, the difference between the city and the countryside and overcoming these differences, social mechanisms of reforms and other transformations into villages and so on.

The study focuses on the peculiarity of rural society, having all the features of the traditional community, whose characteristics and properties impose their imprint on the processes of decentralization and the creation of united communities. Traditional society is not without conflict accepts the challenges of reform, changes are painfully refracted in its environment, so transformation is perceived as an invasion from above into the traditional way of rural life. Reforms are felt by villagers not as a result of evolutionary changes within the rural organization, but as changes imposed by the authorities in the usual way of life.

One of the mistakes of power was the neglect of the social organization of the rural community, which is characterized by communism. As a result, in practice association of communities is contrary to this principle of community.

The analysis of the social structure of the village through the definition and disclosure of social group features is provided. This diversity of perception of the results of decentralization by these social groups.

The article points to the essence of decentralization, which manifests itself in recognizing these reforms as part of the mechanism of modernization of the traditional society, giving it features of modern society. In this case, the author identified and considered a social group operating in the village as agents of modernization.

The author focuses on some specific features of decentralization in the countryside and gives her a characteristic feature, which allowed him to note that in Ukraine in rural areas, territorial decentralization takes place. The

thesis is further developed that the ability to increase the quality indicators of decentralization processes will characterize the overall potential of Ukrainian society to succeed in social transformations.

The conclusion is made that the real state of development of Ukrainian society speaks of the urgent need for reforms, but the authorities, while implementing the processes of decentralization, ignored the objectively existing needs of the traditional community, the principles of its life, the specifics of social organization. The result of such miscalculations may be not only the delay in the course of restructuring, but also the spread of negative attitudes among the population.

Attention is drawn to the need for the use of methodological resources of agrarian sociology to study the social aspects of decentralization in the countryside, which will make it possible to determine with further measures of the reorganization of society.

Key words: decentralization, agrarian sociology, social groups, traditional community, social structure of the village, united territorial community.